

Т. В. Шелеметьєва
член-кор. АЕН України,

Е. М. Маляр
аспірант
м. Запоріжжя

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Одним з найважливіших завдань розвитку промислових підприємств є підвищення ефективності виробництва, що передбачає інтенсифікацію використання матеріально-технічних і трудових ресурсів підприємства шляхом удосконалення техніки, технології, організації виробництва та праці.

Проблема визначення ефективності підприємства та пошуку шляхів її підвищення є складною, бо промислове підприємство – це така система, яку важко спростити, не втративши при цьому її суттєвих характеристик. Ефективність виробництва – це узагальнене і повне відображення кінцевих результатів використання засобів, предметів праці і робочої сили на підприємстві за певний проміжок часу. Будь-яке підприємство прагне до підвищення ефективності своєї діяльності, однак тільки розуміння того, від чого залежить ця ефективність, може привести до позитивних результатів. Ефективність промислового виробництва – результативність промислового виробництва, яка характеризується системою показників, що включає приватні показники ефективності використання окремих видів ресурсів (живої праці, засобів праці і предметів праці) і загальні показники ефективності використання декількох видів ресурсів.

На промисловому підприємстві, яке має матеріаломістке й енергомістке виробництво, має місце проблема економії та зменшення споживання сировини, матеріалів та енергії, яка може позитивно розв'язуватися шляхом упровадження маловідходної та безвідходної технології, збільшення виходу корисної продукції чи енергії з одиниці використаного матеріалу, використання дешевих і низькосортних видів сировини, підвищення якості матеріалів за допомогою первинної обробки, заміни імпортних сировини і матеріалів матеріальними ресурсами вітчизняного виробництва, раціоналізації управління виробничими запасами і розвитку ефективних джерел постачання [16].

У сучасних умовах все більш актуальним стає застосування підприємством дієвих механізмів, при цьому механізм розглядається як система, яка забезпечує протікання процесів в організації. Механізм підвищення ефективності діяльності підприємства повинен проникати в усі аспекти діяльності підприємства, це пов'язане з тим, що в сучасних умовах основною ідеєю є – ідея постійних змін і покращень дотичних до усіх сторін діяльності підприємства. Відповідно механізм підвищення ефективності діяльності підприємства є одним із основних засобів забезпечення його конкурентоспроможності [18].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ефективності виробництва завжди посідала важливе місце серед актуальних проблем економічної науки. Зацікавленість нею виникає на різних рівнях управ-

ління економікою – від власників приватного підприємства до керівників держави. Дослідженню та розробці теорії «механізму» приділяли увагу І.І. Лукінов, О. Оніщенко, Б.І. Пасхавер та інші відомі вчені. Проблеми формування механізму підвищення ефективності діяльності підприємств досліджували багато українських та зарубіжних вчених зокрема Ю.А. Долгоруков, Н.В. Редіна, І.Д. Падерін, Й.М. Петрович, Г.М. Захарчин, І.М. Мазур та ін. Окремі питання щодо оцінки ефективності діяльності промислових підприємств висвітлюються у роботах учених-економістів М.В. Афанасьєва, О.Б. Плоха, Л.В. Безкоровайна, О.Є. Кузьміна, Н.Я. Петришина, Л.О. Шишмарьова та ін.

Невирішеним залишається питання формування дієвого механізму підвищення ефективності діяльності промислових підприємств.

Метою статті є дослідження науково-теоретичних особливостей формування механізму підвищення ефективності діяльності промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу. Механізм функціонування будь якої системи виступає як основа її стабільності. Поняття «механізм» прийнято розглядати, перш за все, з механічної точки зору, як систему певних ланок та елементів, що приводять у рух машини і пристрої. З економічної точки зору – це система прямих і опосередкованих взаємозв'язків між економічними явищами і процесами, передусім між їх протилежними сторонами, а також між підсистемами і елементами, які виникають у різних типів економічних системах та між ними. Використання терміну «механізм» викликає в даний час дискусії, що обумовлено відмовою від механістичної концепції організації. Особливістю механізму є те, що йому придатний дуалізм «процес–структура». Тобто про механізм можна говорити і як з точки зору процесу так і сукупності елементів. Механізм в широкому розумінні є – динамічна система, яка складається з ряду елементів та визначає порядок якого не будь виду діяльності [7].

У економічній літературі механізм визначається як система, призначена для забезпечення організації, функціонування і життєдіяльності господарчого суб'єкта. Структура і зміст механізму змінюються у процесі розвитку суспільного виробництва. Ряд вчених-економістів розглядають механізм як складну, багатопланову систему, проте висвітлюють лише його складові [1].

Керування економікою по своєму утриманню характеризуються цілеспрямованим, упорядкованим впливом на процесі суспільної праці за допомогою господарського механізму. Господарський механізм являє собою сукупність організаційно-економічних форм, принципів та методів, за допомогою яких економічно реалізуються відносини власності на засоби

праці та її результати. Він включає в себе організаційну структуру виробництва, конкретні форми функціонування економічної системи, а також визначену інституційну базу.

Таким чином, господарський механізм це – спосіб організації виробництва, система функціонування виробничих відносин, які виступають у вигляді конкретних господарських форм (план, економічні нормативи, ціна, прибуток, заробітна плата, фінанси, кредит, процедури прийняття рішень та т.п.) та відображає не тільки виробничі відносини, але і форми організації виробничих сил, організаційну структуру виробництва, а також охоплює елементи надбудови (ланки державного управління, правові норми, які закріплюють певні організаційні структури і методи управління, які регулюють діяльність посадових осіб). Чинниками ефективності механізму є: цілеспрямованість, системність, незалежність від політичних чинників.

Господарському механізму характерні такі системні властивості: складність ієрархічної структури; специфічні особливості природи економічних процесів і явищ, що виражаються у взаємодії об'єктивних і суб'єктивних факторів; цілісність системи; складні інформаційні процеси, обумовлені численними взаємозв'язками між суб'єктом і об'єктом господарського механізму; множинність цілей, які можуть не збігатися із цілями окремих складових; динамічність процесів, які мають стохастичний характер, багатофункціональність [14].

Господарський механізм складається з економічного, організаційного та соціально-психологічного механізму, які діють в органічній єдності доповнюючи друг друга та створюючи сприятливі умови для комплексної дії на суб'єкти господарювання.

Економічний механізм являє собою систему економічних методів, які направлені на забезпечення функціонування підвищення ефективності виробничої системи; додатково це комплекс взаємопов'язаних та строго впорядкованих заходів, які реалізуються за допомогою різних методів господарювання і забезпечують раціональне протікання певних економічних процесів; додатково це підсистема оцінки та аналізу будь якого виду діяльності, підсистему планування, підсистему контролю, підсистему мотивації та стимулювання.

Економічний механізм – це відкрита складна інтегрована, багаторівнева система форм і методів господарювання, яка постійно розвивається та складається із комплексу взаємопов'язаних елементів, які в свою чергу направлені на ефективне використання ресурсів в процесі діяльності та забезпечення стійкого розвитку [7].

Організаційний механізм визначають як систему методів, способів і прийомів формування та регулювання відносин підприємства з внутрішнім та зовнішнім середовищем. До його складу входять правила, організаційно-правові нормативи та стандарти, що визначають і регулюють структуру управління, обов'язки, права, відповідальність органів управління і управлінського персоналу, організація процесу їх діяльності; розподіл робіт між різними виконавцями; оснащення управлінської праці засобами оргтехніки, чисельність працівників апарату управління, матеріальне й моральне стимулювання їхньої праці. Центральним елементом даного механізму вважається організаційна структура, яка за інших рівних умов має забез-

печувати максимальну віддачу від ресурсів, що використовуються в процесі управління ефективністю діяльності підприємства.

Етимологія категорії «ефективність діяльності підприємства» тісно пов'язана з поняттям «ефект». Під ефектом розуміють досягнутий результат у матеріальному, грошовому або соціальному вираженні [13], а під економічним ефектом розуміють результат виробництва, виробничу вартість, національний дохід, валову продукцію, зростання прибутку або зниження витрат [6]. Ефект як абсолютна категорія не відображає тих витрат, що були понесені для отримання зазначеного результату.

Для визначення ефективності діяльності підприємства найважливішими є класифікації за цілями досягнення і цілями визначення. Під економічною ефективністю розуміють досягнення економічних цілей. Так, виробничо-економічна ефективність відображає отримання більшого ефекту на одиницю ресурсів, здійснених у виробничому процесі. Еколого-економічна ефективність окрім досягнення економічних цілей передбачає забезпечення суспільних потреб населення, отримання екологічно-чистої продукції і забезпечення збереження довкілля. Особливої уваги заслуговує соціально-економічна ефективність, яка передбачає досягнення економічних цілей, які в більшості відповідають інтересам власників підприємства, і соціальних, що відбивають потреби як окремої людини – працівника, так і всього суспільства в цілому. Досягнення саме цієї ефективності з урахуванням екологічних цілей повинно бути нагальним завданням кожного підприємства [5].

При розробці інструментів і методів, що входять в механізм підвищення ефективності діяльності промислового підприємства потрібно враховувати всі фактори, що впливають на ефективність економічної діяльності.

Фактори підвищення ефективності діяльності підприємства мають тісний взаємозв'язок, деякі з них є комплексними і складаються із ряду елементів, завдяки чому фактори можна перегрупувати. У ряді випадків один і той же фактор може бути присутнім у двох або декількох класифікаціях.

Успішна діяльність, результати виробництва і довгострокова життєздатність будь-якого промислового підприємства залежать від правильності оцінки ефективності функціонування підприємства на розглянутий і майбутній періоди економічної діяльності компанії при прийнятті управлінських рішень.

Аналіз існуючих поглядів на складові підвищення ефективності економічної діяльності підприємства дозволяє провести їх класифікацію за такими ознаками:

1. Ступінь опосередкованого впливу на підвищення ефективності – прямі і непрямі:

а) прямими вважаються складові, які роблять підвищення ефективності діяльності фізично можливим, а саме: кількість і якість трудових ресурсів; необхідну кількість і якість матеріалів; обсяг основного капіталу; технологія і організація виробництва; рівень розвитку менеджменту підприємства.

б) непрямі складові – це умови, які дозволяють реалізувати наявні у підприємства можливості для підвищення ефективності економічної діяльності підприємства, а саме при використанні: зниження ступеня монополізації ринку; податкового клімату в економіці;

ефективного кредитного-банківського сектора; підвищення споживчих, інвестиційних та державних витрат; розширення поставок на експорт; можливостей перерозподілу виробничих ресурсів в економіці; діючої системою розподілу доходів.

2. Джерела підвищення ефективності – внутрішні і зовнішні:

а) внутрішні, основними з яких є: освоєння нових видів продукції; механізація і автоматизація; процес впровадження прогресивної технології і новітнього устаткування, поліпшення використання сировинної бази, матеріалів, палива, енергії; вдосконалення стилю управління і ін;

б) зовнішні – це поліпшення галузевої структури промислового виробництва, державна економічна та соціальна політика, формування ринкових відносин і ринкової інфраструктури та інші фактори.

3. Вплив на продуктивність праці та капітал – інтенсивні та екстенсивні [18].

Основними економічними результатами діяльності промислового підприємства є обсяг виготовленої та реалізованої продукції, валовий дохід, прибуток, вартість майнового комплексу підприємства. Економічні результати роботи підприємства залежать від конкурентоспроможності, попиту на його продукцію, рівня рейтингу, ділової активності та ділової репутації. На результати економічної діяльності підприємства впливають: рівень беззбитковості, ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості. Економічні результати діяльності промислового підприємства відображають у цілому ефективність використання його економічного потенціалу, який включає: кадровий, технічний, виробничий і фінансовий потенціал [4].

Ефективність виробництва взагалі характеризується рівнем використання ресурсів підприємства з урахуванням факторів зовнішнього середовища й визначається шляхом порівняння результатів виробництва з його витратами. Визначення ефективності виробництва полягає в оцінці його результатів. Але сама по собі величина отриманих результатів не дає змоги зробити висновки про ефективність або неефективність роботи підприємства, оскільки невідомо якою ціною вони були отримані. Звідси для отримання об'єктивної оцінки ефективності підприємства слід урахувати оцінку тих витрат, що дали змогу отримати певні результати. Окрім оцінки факторів виробництва, необхідно врахувати фінансовий стан підприємства, а також певні організаційні, управлінські, технологічні та інші переваги підприємства [8].

Слід зазначити, що ефективність діяльності промислових підприємств на практиці традиційно визначається співвідношенням отриманого результату і сукупних витрат [2, с. 202], тобто можна очікувати підвищення ефективності в одному із трьох випадків:

а) вдалося покращити результат без зростання витрат;

б) вдалося зберегти результат при зниженні витрат;

в) вдалося покращити результат при зниженні витрат.

Основною задачею управління економічною ефективністю діяльності підприємства є розробка заходів щодо всебічного забезпечення ефективності за всіма її видами, а задачею планування – забезпечення росту економічної ефективності.

Відомо, що безпосередня зміна об'єктивних умов виробництва, яка веде до зростання його ефективності, є фактором, а напрям змін – шляхом цього зростання. Управління факторами сприяє створенню механізму пошуку шляхів, резервів підвищення ефективності діяльності підприємств машинобудування, що потребує у свою чергу визначення їх сукупності та надання характеристик за кожним із них [15].

Формуючи систему показників ефективності діяльності підприємства, доцільно дотримуватись певних принципів, а саме:

- забезпечення органічного взаємозв'язку критерію та системи конкретних показників ефективності діяльності;

- відображення ефективності використання всіх видів застосовуваних ресурсів;

- можливості застосування показників ефективності до управління різними ланками виробництва на підприємстві;

- виконання провідними показниками стимулюючої функції в процесі використання наявних резервів зростання ефективності виробництва.

Основними шляхами підвищення ефективності виробництва є:

- впровадження прогресивної технології з механізацією та автоматизацією процесів, створення і впровадження поточкових напівавтоматичних і автоматичних ліній;

- удосконалення організації управління з застосуванням автоматизованих систем;

- удосконалення планування та організації виробництва;

- створення і освоєння нових видів і зразків виробів;

- підвищення якості продукції, що випускається;

- стандартизація й уніфікація виробів, що випускаються;

- спеціалізація і комбінування виробництва;

- впровадження наукової організації праці;

- економічне витрачання сировини, матеріалів і палива, застосування нових видів матеріалів [11].

У теперішній час домінуючими в українській економіці стали сфери виробництва споживачьких товарів і сировинні, котрі не характеризуються продиційованням високого рівня доданої вартості. Концепцією розвитку промисловості України на період до 2017 р. передбачено зростання обсягів виробництва у 3 рази і поліпшення його галузевої структури. Планується забезпечити зростання питомої ваги продукції інноваційно-інвестиційного сектору і, перш за все, машинобудування з 12,9% у 2006 р. до 21% – у 2012 р. і 32% – у 2017 р [12].

У сучасних умовах господарювання зростання економіки країни провідні фахівці ототожнюють перш за все із науково-технічними нововведеннями та інтелектуалізацією основних факторів виробництва. Оплодом економічної стабільності та могутності України, основою її економіки є промислово розвинені регіони.

Висновки. Економічний добробут суб'єктів господарювання – це перш за все розвиток країни. Без досягнення прибутковості більшості промислових підприємств неможливе вирішення завдань макроекономічної стабілізації, тобто забезпечення збалансованості державних прибутків і витрат, рівноваги платіжного

балансу, стабільності національної валюти та низьких темпів інфляції. Зниження ж ефективності підприємств призводить до скорочення можливостей зростання зайнятості та прибутків громадян, податкових надходжень і соціальних витрат. Ефективне, беззбиткове функціонування підприємств, їхня економічна стійкість у нестабільному конкурентному середовищі стає життєво важливим завданням не тільки для міст, областей, регіонів, держави загалом, але й для всіх суб'єктів ринкової економіки.

Забезпечення максимальної ефективності діяльності вітчизняних промислових підприємств припускає використання усіх факторів і шляхів у їх певному поєднанні. Проблема зводиться за сутністю до пошуку найкращих варіантів таких поєднань та їх здійсненню. Формування дієвого механізму підвищення ефективності діяльності підприємства сприятиме вирішенню однієї з найважливіших проблем сучасного господарювання – підвищення конкурентоспроможності українських промислових підприємств та поліпшення якості їх продукції.

Список використаних джерел

1. Амбросов В.Я. Наукові положення удосконалення економічного і господарського механізмів розвитку сільського господарства [Текст] / В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич // Економіка АПК. – 2005. – № 10. – С.14
2. Афанасьєв М.В. Економіка підприємства [Текст] : навч.-метод. посібник / М.В. Афанасьєв, О.Б. Плоха. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2007. – 320 с.
3. Безкоровайна Л.В. Організаційно-економічний механізм ефективної операційної діяльності підприємства [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Л. В. Безкоровайна : [Харківський національний економічний ун-т]. – Харків, 2006. – 20 с.
4. Бобко Н.А. Економічні результати діяльності промислового підприємства [Електронний ресурс] / Н.А. Бобко, Є.Д. Мироненко. – Режим доступу : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_4_014.pdf.
5. Головка В.А. Теоретико-методичні засади визначення сутності категорії «ефективність діяльності підприємства» [Електронний ресурс] / В.А. Головка. – Режим доступу : <http://khg.kname.edu.ua/index.php/khg/article/view/795>.
6. Гончарук А.Г. Методологічні основи оцінки та управління ефективністю підприємства / А.Г. Гончарук. – Одеса: «Астропринт», 2008. – 288 с.
7. Гордієнко Т.М. Сутність організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки регіону / Т.М. Гордієнко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 3., т.3. – С. 135 – 139.
8. Економіка промислового підприємства :навч. посібник / М.В. Володькіна. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 196 с.
9. Кузьмін О. Є. Оцінювання економічної ефективності досягнення стратегій машинобудівних підприємств [Текст] / О.Є. Кузьмін, Н.Я. Петришин // Фінанси підприємств. – 2008. – № 9. – С. 103–111.
10. Перекрест Т.В. Методологія оцінки ефективності діяльності підприємства / Т.В. Перекрест // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2011. – № 4. – С. 130-137.
11. Планування і діагностика діяльності підприємств: навчальний посібник/ І.Р. Залуцький, В.М. Цимбалюк, С.Г. Шевченко. – Львів: «Новий світ – 2000», 2009. – 320 с.
12. Промышленный комплекс Украины и глобальные вызовы времени [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://innosfera.org/node/235>.
13. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь. – 2-е изд., испр. / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовской, Е.Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 479 с.
14. Савіна С.С. Організаційно-економічний механізм управління підприємством молочної промисловості / С.С. Савіна // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2012. – №3 (69), т. 2. – С. 162 – 167.
15. Соколов О.Є. Шляхи підвищення ефективності діяльності підприємств машинобудування [Електронний ресурс] / О.Є. Соколов. – Режим доступу : http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/6286/1/vestnik_NPI_2012_6_Sokolov_Shliakhy.pdf.
16. Шелеметьєва Т.В. Підвищення ефективності промислового виробництва за рахунок зниження собівартості / Т.В. Шелеметьєва // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2012. – № 4. – С. 146 – 152.
17. Шишмарьова Л.О. Ефективність економічної діяльності промислового підприємства [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Л. О. Шишмарьова; [Харківський державний економічний ун-т]. – Харків, 2000. – 20 с.
18. Яворська Н.П. Удосконалення механізму підвищення економічної ефективності діяльності деревообробних підприємств [Електронний ресурс] / Н.П. Яворська // Економічні науки. Сер. : Економіка та менеджмент. – 2012. – Вип. 9(1.2). – С. 274 – 284. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnem_2012_9\(1.2\)_29.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnem_2012_9(1.2)_29.pdf).
19. Яснолоб І. Організаційно-економічний механізм функціонування плодоовочевого ринку [Електронний ресурс] / І. Яснолоб // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2013. – Вип. 1 (8). – С. 327 – 336. – Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13yiofpr.pdf>.